

З М І С Т

РОЗДІЛ I. Дослідження в Україні

Гарчук Н.	Комплексні лабораторні процеси реалізації у великих областях України	4
Привалов В.	Демографічна зміна територіальної професійної структури	7
Кравчук М.	Система та структура територіально-галузької інтегрованої структури	12
Александр П.	Система територіальної структури України	15
Бірюк О.	Система територіальної структури України	18
Майор В.	Система територіальної структури України	21
Степанюк П.	Система територіальної структури України	24
Григорук І., Яценко М.	Система територіальної структури України	27
Степанюк П.	Система територіальної структури України	32
Бірюк О.	Система територіальної структури України	35

**Н А У К О В И Й
В І С Н И К
В Д У**

**Журнал Волинського державного університету
ім. Лесі Українки**

Степанюк Р.	Система територіальної структури України	39
Кравчук М.	Система територіальної структури України	41
Повалюк С.	Система територіальної структури України	42
Штанько В.	Система територіальної структури України	43
Данилюк А.	Система територіальної структури України	44

Історія

Кравчук М.	Система територіальної структури України	47
Данилюк А.	Система територіальної структури України	48
Кравчук М.	Система територіальної структури України	49

3, 1997

З М І С Т

РОЗДІЛ 1. Дослідження з історії України

Ткачук В.	Ідеологічне забезпечення процесу радянзації у західних областях України	4
Прокопчук В.	Демократичні витоки українського правозахисного руху (кінець 50-их — перша половина 70-их рр.)	9
Кравчук М.	Сутність та специфіка формування тоталітарної політичної культури західного регіону України.	12
Алексеева О.	З історії Союзу українок.	15
Берладин О.	З історії становлення та розвитку в Україні малокомплектних початкових сільських шкіл	18
Мельник А.	Німецька розвідка напередодні Другої світової війни	21
Стрільчук Л.	Третя хвиля української еміграції до Канади (середина 40-их — початок 50-их років).	24
Колесник В., Яцишин М.	Українсько-баварські культурні зв'язки: сучасність, перспективи.	27
Серпенінов П.	Сучасний етап українсько-турецьких відносин	32
Боярчук Л.	До питання про соціодемографічну характеристику української громади в Польщі (1945-1995 рр.)	35

РОЗДІЛ 2. Історія Волині

Ткачук А., Жданюк Л.	Стан початкової освіти на Волині у другій половині ХІХ ст.—1900-х рр.	39
Крамар Ю.	Українське початкове шкільництво на Волині у 1921-1926 роках.	43
Пономаренко С.	З історії заснування товариства “Просвіта” в Луцьку	47
Шабала Я.	Реорганізація земельного устрою у Волинському воеводстві в 1921-1939 рр. Комасація.	50
Дмитренко А.	Самоловні мисливські пристосування населення Західного Полісся і Північної Волині (друга половина ХІХ — 30-і рр. ХХ століття).	54
Ярош Б.	Насильницька колективізація волинського села у 30-50-і роки (за новими архівними джерелами).	57
Гаврилюк О.	Релігійні конфесії волинського села у другій половині 40-их — 50-их рр. та політика радянської влади.	61

РОЗДІЛ 3. Актуальні проблеми історії зарубіжних країн

Стрільчук Р.	Особливості сучасного соціально-економічного розвитку східноєвропейських країн (на прикладі радикальних економічних реформ у Польщі).	66
Санжаревський О.	НАТО і Польща: головні аспекти співробітництва у перехідний період	69

РОЗДІЛ 4. Історіографія

Карліна О.	Місто як явище історичного процесу: деякі аспекти дослідження.	72
Ковальчук І.	Історична наука доби “великого перелому” (історіографічний ескіз 30-их років)	77
Микульська Л.	Християнські демократи у політичному житті ФРН 70-их років (огляд літератури).	81
Кудь В.	Народні повстання проти радянського тоталітарного режиму (історіографічний аспект)	84

РОЗДІЛ 5. Теорія і методологія історичного процесу

Бурунова О.	Використання цивілізаційного підходу у типології соціально-економічних систем.	88
Василенко О.	Екуменічна теорія історичного процесу.	91

РОЗДІЛ 6. Сучасні проблеми історичної освіти

Нікітчина С.	Система підготовки вчителів історії в Україні як історичний феномен і предмет дослідження.	94
Прокопчук В.	Контроль за знаннями та вміннями студентів (на прикладі методики викладання історії).	98

РОЗДІЛ 7. Навчально-методичні матеріали

Ткачук П.	Методичні поради до спецкурсу “Історія культури Стародавньої Греції і Риму” для студентів третього курсу історичних факультетів вузів.	103
-----------	---	-----

була в доволі невтішному стані. У розвідників не було інформації щодо того, як зреагують Англія і Франція на чергові дії Гітлера: "Напруга не зменшилась і до кінця літа, оскільки ні Абвер, ні інші розвідувальні органи рейху не зуміли вияснити намірів Англії, Франції" (26). Існує думка, що в 1938 році, у дні мюнхенської кризи, генштаб на чолі з Гальдером вирішив усунути від влади нацистів і не зробив цього лише тому, що Чемберлен прийняв запрошення прибути до Мюнхену (27). Якщо погоджуватись з цим твердженням, то стає можливим констатувати, що служба внутрішньої безпеки теж діяла не дуже ефективно.

Але політична інтуїція Гітлера і на цей раз його не підвела. Чергова спроба шантажу виявилась вдалою. Чехословачину було віддано на поталу диктаторові. Після такого вирішення "проблеми присоромлені" німецькі розвідники з новим запалом взялись за роботу і досить швидко досягли помітних успіхів. Великою мірою це пояснюється завершенням структурного оформлення німецьких секретних служб. З 1938 року зросла й ефективність гітлерівської розвідки в порівнянні з попереднім часом. На підтвердження можна привести слова М.Гіленсена, який твердив, що при порівнянні того, що подав Абвер відносно армій Англії, Франції, Бельгії, Нідерландів з оригінальними французькими і англійськими матеріалами дає підстави констатувати, що німецька розвідка працювала все таки досить непогано (28).

Література

1. Сергеев Ф. Тайные операции нацистской разведки, 1933-1945.—М., 1991.—С.59.
2. Там же.—С.55.
3. Кассис В.Б., Колосов А.С. За фасадом разведок.—К., 1988.
4. Сергеев Ф. Тайные операции нацистской разведки, 1933-1945.—М., 1991.—С.59.
5. Даллес А. Искусство разведки.—М., 1992.—С.174.
6. Сергеев Ф. Тайные операции нацистской разведки.—М., 1991.—С.10.
7. Гилсенен В.М. Адмирал Канарис // Новая и новейшая история.—1996.—№1.—С.176.
8. Шелленберг В. Секретная служба Гитлера.—К., 1991.—С.34.
9. Черчилль У. Вторая мировая война.—М., 1991.—Т.1.—С.36.
10. Мельников Д., Черная Л. Империя смерти.—М., 1988.
11. Роуан Р.У. Очерки секретной службы. Из истории разведки.—С.-Пб., 1992.
12. Хавкин Б.А. Рейсфюрер СС Гиммлер // Новая и новейшая история.—1991.—№1.—С.190.
13. Там же.—С.190.
14. Грюнберг К. Адольф Гитлер. СС — чёрная гвардия Гимлера. М., 1995.—С.247.
15. Типпельскирх К. История Второй мировой войны.—С.-Пб., 1994.—Т.1.—С.10.
16. Сергеев Ф. Тайные операции нацистской разведки, 1933-1945.—М., 1991.
17. Черчилль У. Вторая мировая война.—М., 1991.—Т.1.—С.38.
18. Даллес А. Искусство разведки.—М., 1992.—С.51.
19. Гилсенен В.М. Адмирал Канарис // Новая и новейшая история.—1996.—№1.—С.178.
20. Фараго Л. Игра лисиц. Эпизоды агентурной борьбы.—М., 1979.—С.29.
21. Лутинс Д. История итальянских сектерных служб.—М., 1989.
22. Фараго Л. Игра лисиц. Эпизоды агентурной борьбы.—М., 1979.—С.61.
23. Там же.—С.72.
24. Сергеев Ф. Тайные операции нацистской разведки, 1933-1945.—М., 1991.—С.83.
25. Фараго Л. Игра лисиц. Эпизоды агентурной борьбы.—М., 1979.—С.45.
26. Гилсенен В.М. Адмирал Канарис // Новая и новейшая история.—1996.—№1.—С.178.
27. Тревор-Роупер Х.Р. Последние дни Гитлера.—С.-Пб., 1995.—С.90-91.
28. Гилсенен В.М. Адмирал Канарис // Новая и новейшая история.—1996.—№1.—С.180.

Л. Стрільчук

Третя хвиля української еміграції до Канади (середина 40-их—початок 50-их років)

Еміграція — явище, властиве історії багатьох народів. Вона може бути викликана різноманітними причинами чи обставинами: політичними, економічними, соціальними, релігійними і ін. Визнано, що еміграція тісно зв'язана як з соціально-економічним розвитком тих чи інших країн (регіонів), так і з їх занепадом. Однак, однією з причин, які активізують еміграцію, є війни, насамперед, такі вселенські катастрофи, якими були дві світові війни.

В історії української еміграції чітко визначаються три хвилі переселенського руху: перша — з останньої чверті XIX ст. до початку першої світової війни; друга — період між двома світовими

війнами; третя — період після другої світової війни.

Для того, щоб визначити причини третьої хвилі української еміграції, слід об'єктивно проаналізувати ситуацію, яка склалася в краї на той час і напередодні.

Як відомо, радянсько-німецький договір від 23 серпня 1939 року та початок другої світової війни спричинили до возз'єднання західноукраїнських земель, територій заселених в основному українцями. Однак, разом з позитивними наслідками возз'єднання злочинний сталінський режим приніс західноукраїнським землям примусову колективізацію, депортацію і репресії проти так званих "антисоціальних елементів", "ворогів народу", значної частини членів КПЗУ. Під політичний та ідеологічний прес потрапило чимало визначних громадських прогресивних діячів, науковців, носіїв української культури. Це стало однією з причин розгортання на цих землях антирадянської боротьби, яка точилася впродовж другої світової війни і в перші повоєнні роки.

Наприкінці війни почалася третя хвиля української еміграції. На відміну від перших двох, в ній переважали суто політичні мотиви.

Весною 1945 року війна в Європі закінчилася. А 29 червня цього ж року в Москві був підписаний радянсько-чехословацький договір і протокол до нього, які визначили порядок і умови включення Закарпатської України в склад УРСР. Це була остання зарубіжна територія, на якій компактно проживало українське населення.

У роки війни приблизно 5 мільйонів українців були вивезені окупаційними фашистськими властями до Німеччини як дармова робоча сила (1). Багато з них стали жертвами масового винищення слов'ян у нацистських концентраційних таборах. Армія невільників складалася не тільки з примусово вивезених з України юнаків і дівчат, а й з великої кількості радянських військовополонених, учасників руху Опору.

Після перемоги над гітлеризмом репатріація радянських громадян, які опинилися в радянській зоні окупації Німеччини, завершилася у порівняно стислі строки. Значна кількість репатріантів виїхала із західних окупаційних зон Німеччини та Австрії. Проте велика маса людей зволікала з прийняттям рішення про репатріацію або ж відмовлялася повертатися в СРСР з тих чи інших міркувань. Згідно з офіційною статистикою в 1947 році у західних окупаційних зонах Німеччини знаходилася така кількість українців: в американській — 104024, в англійській — 54580, французькій — 19026; у всіх трьох західних окупаційних зонах Австрії — 21893, і у великому таборі під Ріміні, в Італії — 11 тисяч (2). Вважалося також, що приблизно сто тисяч українців перебували на тих же територіях серед населення або ж переховувалися в лісах. Таким чином, на той час понад 310 тисяч українських громадян опинилися у становищі біженців або "переміщених осіб" (3). Чому так сталося? Що спонукало цих людей відмовлятися від повернення на Україну?

Сьогодні, маючи вільний доступ до архівних джерел і відкритість інформації, можемо, нарешті, дати достовірні відповіді на ці непрості запитання. Тим більше, що впродовж багатьох років у цій сфері нагромадилося чимало негативних стереотипів, перекручень і фальсифікацій історичної правди, внаслідок чого всі переміщені особи огульно розглядалися як зрадники Батьківщини, вороги Радянської влади. Дійсно, в таборах для переміщених осіб виявлялося чимало колишніх колабораціоністів, членів різноманітних органів фашистської адміністрації на тимчасово окупованій території України, поліцаїв, вояків дивізії СС "Галичина". Були серед цієї категорії і представники колишніх заможних верств, які втратили свою власність і привілеї, а тому сповідували крайні антирадянські погляди і підбурювали інших до "неповернення". Проте ця група "переміщених" становила меншість серед строкатої маси мешканців таборів.

Найчисельнішими були колишні військовополонені, на яких в Радянському Союзі чекало покарання за перебування у полоні, бо сталінсько-брежнєвський режим усіх їх розцінював як зрадників. При цьому до уваги не бралися складності воєнних дій, особливо на першому етапі фашистської агресії проти Союзу РСР, коли в оточення та полон потрапляли мільйони радянських солдатів. Звичайно, були й такі, що піддалися нацистській пропаганді і свідомо приєдналися до різного роду "визвольних армій", передусім наймасовішої — Російської визвольної армії (власовців). Таких, проте, було небагато. Бо ж, як правило, до полону потрапляли внаслідок безвихідного становища в оточеннях, поранень і контузій. Життєві ситуації підкидали безліч подібних варіантів і обставин.

У будь-якому разі, колишні військовополонені усвідомлювали можливі наслідки і небезпідставно побоювалися репатріації. Вони мало довіряли оголошеній амністії і агітації радянських представників у таборах для переміщених осіб. Факти свідчили, що незалежно від обставин полонення практично кожному колишньому військовополоненому загрожували репресії і ув'язнення або ж і страта.

Значну частину переміщених осіб становили звичайні робітники і колгоспники, службовці й інтелігенти, більшість з яких були силоміць забрані до Німеччини. Однак і вони не наважувалися повертатися до рідного краю, побоюючись переслідувань з боку радянських адміністративних

органів. Не можна виключати, що серед тих хто відмовлявся повертатися до СРСР, були й окремі, насамперед, молоді люди, охочі до мандрів у незвіданий світ, про який вони на Україні і мріяли не могли.

У 40-х роках на Україні, особливо в її західних областях, широко розгорнулася боротьба проти фашистського і сталінського тоталітарних режимів. Повсюдно, в селах і містах, у ній брали участь сотні тисяч чоловік. Це був опір народу проти тотальних репресій і фактичного винищення працівниками органів НКВС місцевого населення.

Не принесла бажаної свободи українському народу і німецька окупація. В багатьох районах виникали загони самооборони. У 1942 році на північному заході Житомирщини організовано Українську Повстанську Армію (УПА), яка вела боротьбу з початку проти німецьких, а згодом — радянських окупантів. Під натиском переважаючих сил Радянської Армії керівництво національного підпілля та командування УПА змушені були припинити широкі бойові операції і вивести основну частину свого складу за кордон. Тисячі членів УПА змогли прорватися через Карпати до Чехословаччини і вийти до західних зон окупації Німеччини та Австрії, де їх було інтерновано. Так з'явилося нове поповнення української еміграції.

Третя хвиля української еміграції увібрала в себе в основному людей освічених і свідомих. Поневіряння "переміщенців" у таборах, їхні пошуки пристановища у новому для них світі зображені в багатьох мемуарах, свідченнях як безпосередніх учасників, так і свідків цієї драми (4).

Проблемами біженців і переміщених осіб уже з 1945 року займалися міжнародні організації, передусім ООН. Була створена Міжнародна організація біженців, розроблялися різні проекти вирішення цього блокуючого питання, ускладненого до того ж початком "холодної війни" між Сходом і Заходом.

Припускаючи, що внаслідок другої світової війни на території Західної Європи опинилося багато українців і що їм буде необхідна всестороння допомога, національні організації українців Канади і США створили наприкінці війни спеціальні організації, в рамках яких мала бути скоординована допомогова діяльність заокеанських українців. Це, зокрема, Фонд Допомоги Українців Канади (ФДУК), з центром у Вінніпезі і Злучений Українсько-Американський Допомоговий Комітет (ЗУАДК), з центром у Філадельфії.

Найпершою української організацією, яка розпочала свою допомогову діяльність українцям, котрі знаходилися в Європі, на території Німеччини та Австрії був ФДУК. До життя ФДУК був покликаний для того, щоб подбати про українців тоді, коли вони сидітимуть в таборах Німеччини й Австрії, аж поки перед ними не з'являться можливості переселення.

У серпні 1946 року до Європи прибула Допомогова місія ФДУК, яка за дозволом британської окупаційної влади розгорнула допомогову роботу харчами, одягом, ліками по всіх зонах Німеччини. В січні 1948 року, після визнання її Міжнародною Організацією для Втікачів, вона розгорнула широку допомогову діяльність по багатьох напрямках.

Про розміри допомогової діяльності ФДУК в Європі засвідчують наступні цифри: в 1945-1951 рр. ФДУК видав на допомогу українським втікачам в Європі 372062 дол., у 1946 р. — 54506 дол., у 1948 р. — 42165 дол., не враховуючи допомоги одягом і медикаментами. Можна навести і такі цифри: в 1948 р. користувалося матеріальною допомогою ФДУК у британській зоні — 20 тис. осіб, у 1947 р. — до 50 тис. українців з усіх трьох зон Німеччини (5).

Найбільшу увагу ФДУК і ЗУАДК звертали на переселення, яке стояло на першому місці допомогової діяльності. За допомогою апарату Європейського Преставництва ФДУК з британської зони Німеччини за 1947-1951 рр. до Канади було переселено 3607 українців (6).

31 грудня 1951 року Європейське Представництво ФДУК було ліквідовано. Його функції по переселенню й матеріальній допомозі перейняв ЗУАДК. Ця організація теж допомогла чималій кількості українців оселитися в різних країнах світу, зокрема в Канаді. У цілому ж, з 1947 по 1953 роки до Канади, з допомогою різних організацій прибуло 33-35 тис. переміщених осіб українського походження.

Допомогова акція українців США і Канади йшла за трьома головними напрямками:

- а) правничо-політична опіка в 1945-1947 рр.;
- б) переселенча акція 1947-1951 рр.;
- в) матеріальна допомога і соціальна опіка від 1948 р.

Передбачалося, що переселенці українського походження в Канаді мають працювати в таких галузях, як сільське господарство, гірничодобувна промисловість і лісорозробки. Більшість переселенців походила з Галичини і Буковини, проте серед емігрантів третьої хвилі була також значна кількість вихідців із Східної України (7).

Що ж стосується місць розселення, то після другої світової війни українська еміграція зосередилася

в провінції Онтаріо. З тих українців, які прибули до Канади між 1946 і 1954 роками, 62,1% осіли в Онтаріо своїм місцем проживання.

Найбільший відсоток українського населення від загальної кількості мешканців в провінції Манітабі — 12,8%, в Альберті — 8,5%. Хоч найбільша кількість українців налічується в Онтаріо, вони становлять лише 2,3% населення цієї провінції, тому що вона займає перше місце за кількістю мешканців в країні (8).

Значно краще освічені, ніж будь-хто з їхніх попередників, нові прибульці справили сильний соціально-політичний вплив на українську громаду, заснували такі організації, як Лігу визволення України (1949 р.), а також рух скаутів — "Пласт" (1948 р.) і посіли вже існуючі організації національного табору (9). Завдяки третій хвилі української еміграції в Канаді було створено письменницьку організацію з місцевими відділеннями в Торонто, Вінніпезі та Едмонтоні. Відомо під назвою Об'єднання українських письменників "Слово", ця група видала одинадцять збірників творів своїх членів і сприяла публікації книжок окремих авторів.

Зарубіжні українці внесли вагомий вклад у розвиток культури, науки, мистецтва і літератури як українського народу, так і народів країн свого поселення. В умовах багатоетнічного оточення вони зберігають у своєму середовищі українську мову, народні звичаї, культурні, мистецькі і побутові традиції.

Для України наслідки третьої хвилі еміграції, як і наслідки попередніх двох хвиль, були досить відчутні. Насамперед, Україну залишали патріоти, віддані їй люди, носії української культури, науковці, борці за свободу і незалежність своєї Батьківщини, які переслідувалися органами НКВС, значна частина військових, які могли б ще не один рік послужити своїй Вітчизні, молоді люди, сповнені сил і творчої енергії, а також мрії про краще життя, які не могли б для них здійснитися в Радянській Україні.

Разом з тим, Канаді третя хвиля української еміграції дала нові трудові ресурси, досить дешеві, які були вигідні як для переселенців, так і для держави, використані в сільському господарстві, гірничо-добувній промисловості та інших галузях. Третя хвиля еміграції принесла з собою на канадську землю дух патріотизму, новий підхід культури, освіти, мистецтва, а також значно поповнила українську канадську громаду у кількісному відношенні.

Література

1. Зарубіжні українці: Довідник.—К., 1991.—С.44.
2. Там само.—С.44.
3. Там само.—С.45.
4. Українські канадці в історичних зв'язках з землею батьків.—К., 190.—С.172.
5. Марушич В. Українська еміграція.—Мюнхен.—1985.—С.340.
6. Там само.—С.41.
7. Зарубіжні українці: Довідник.—К., 1991.—С.46.
8. Там же.—С.55.
9. Там же.—С.53.

В. Колесник, М. Яцишин

Українсько-баварські культурні зв'язки: сучасність, перспективи

Особливу роль у культурному обміні між Україною та Німеччиною відіграє співпраця на місцевому та регіональному рівнях. Її значення підкреслювалося в Угоді про культурне співробітництво від 15 лютого 1993 року (ст.14). Тому Україна розвиває культурні відносини і на рівні федеральних земель, зокрема з Вільною державою Баварія. Так склалося історично, що українсько-баварські взаємини є, по суті, детермінатором українсько-німецьких контактів. З точки зору уряду ФРН, Баварія може брати на себе вирішення саме тих проблем двосторонніх відносин, які не входять до його компетенції.

Договірні-правова база українсько-баварських стосунків почала формуватися в кінці 80-х років. У ході візиту урядової делегації УРСР до Баварії протягом 28 січня - 3 лютого 1990 року було досягнуто домовленості про створення Постійної українсько-баварської робочої комісії (1). Українська частина цієї комісії була затверджена постановою №58 Ради міністрів УРСР від 17 березня 1990 року (2). Згідно з досягнутими домовленостями, кожного року підписується протокол про культурне